OMARIANA

Jaargang 4, nr. 2, najaar 2001

Bulletin
van het
Nederlands
Omar
Khayyám
Genootschap

Redactie:
Jos Coumans
E. Foeckstraat 13
3515 ED Utrecht
(030) 258 17 90
jmg.coumans@wxs.nl

Omar Khayyám

geleerde en dichter uit Perzië in de overlevering en de verbeelding

Van 15 november tot en met 30 december wordt in de Leidse Universiteitsbibliotheek een tentoonstelling gehouden over Omar Khayyám. Er wordt een groot aantal aspecten van Omars leven en werk behandeld, zowel vanuit oosters als westers perspectief. Hoe weinig er ook bekend is over Khayyám, er is materiaal te over om een beeld te scheppen van Omar als persoon, als dichter en als wetenschapper, maar meer nog van de geschiedenis van de Rubáiyát die hem zijn eeuwige roem hebben bezorgd.

Bij de tentoonstelling wordt een catalogus gepubliceerd die de geëxposeerde items in een context plaatst, waardoor er een samenhangend beeld onstaat van Omar zoals wij hem tegenwoordig kennen. De bijdragen in de catalogus gaan achtereenvolgens in op het leven van Khayyám en zijn betekenis als geleerde. We krijgen een beeld van de manier waarop Omar zich in de loop der eeuwen van geleerde tot dichter heeft ontwikkeld en welke factoren daarbij een rol hebben gespeeld. Hoewel FitzGeralds vertaling voor velen de eerste kennismaking met Omar betekende, was hij in het westen niet helemaal onbekend. Voor het eerst duikt zijn naam ('Omar Elhaiamus') hier op in 1583, in een studie van Joseph Scaliger over tijdrekeningen. Omar werd al in 1074 genoemd als een van de astronomen die verbonden waren aan de sterrenwacht van sultan Djalâl al-Din Maleksjâh. Op grond daarvan wordt verondersteld dat hij ook betrokken was bij de hervorming van de Perzische kalender. Een eerste vertaling in het westen van een kwatrijn dat aan Khayyám wordt toegeschreven dateert uit 1700 in een (Latijnse) studie van Thomas Hyde over de godsdienst van de oude Perzen.

Geschichte
der
schönen Redekünste Persiens,
mit einer
Blüthenlese
aus
zweyhundert persischen Dichtern.
Von
Joseph von Hammer,

Wien, 1818.
Bey Heubner und Volke, Buchhändler.

Titelpagina J. von Hammer, Geschichte der schönen Redekünste Persiens, 1818

De oudste Engelse vertaling is van Henry G. Keene (1816) en in 1818 publiceert Joseph von Hammer een reeks van vijfentwintig kwatrijnen in het Duits. Na FitzGerald is het de beurt aan J.B. Nicolas (1867), Friedrich von Schack (1878), Friedrich Bodenstedt (1881), Edward Whinfield (1883), Friedrich Rosen (1909) en vele, vele anderen. Als de belangrijkste vroege Nederlandse vertalingen worden die van Leopold, Boutens, De Mérode en Pijl genoemd. Vervolgens wordt aan de hand van biografieën en andere publicaties een beeld

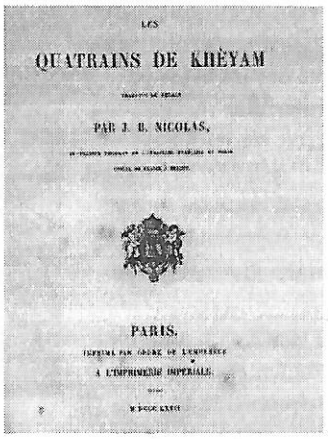

LES
QUATRAINS DE KHÉYAM
PAR J. B. NICOLAS.
PARIS.
A L'IMPRIMERIE IMPÉRIALE.

Titelpagina J.B. Nicolas, Les quatrains de Khéyam, 1867

geschetst van FitzGerald en zijn vriendenkring, waarbij onder meer de vier edities van zijn vertaling worden getoond. (Van de eerste versie uit 1859, kan helaas alleen een facsimile-editie getoond worden.)

Ook in het hedendaagse Iran is Omar Khayyám nog, of liever gezegd weer, springlevend. Dat blijkt uit de ontelbare edities die daar nog steeds verschijnen in allerlei uitvoeringen. Veel meer dan bij ons is Omar in Iran deel van het dagelijkse leven geworden: men kent zijn kwatrijnen uit het hoofd, citeert zijn wijsheden en strooit kwistig met spreuken en frasen die wij kennen in FitzGeralds vertaling als 'the brave music of a distant drum', en 'take the cash in hand and wave the rest'.

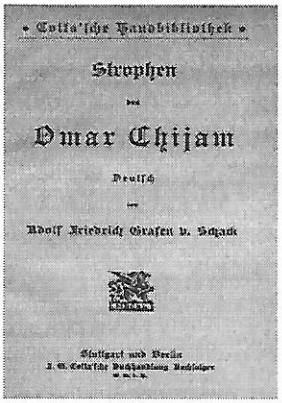

Titelpagina F. von Schack, Strophen des Omar Chijam, 1879

Is de Bijbel het meest vertaalde boek, dan zijn de *Rubáiyát* waarschijnlijk een goede tweede. We zien een selectie van vertalingen uit alle windstreken: van Denemarken tot Zuid-Afrika, van Israël tot Argentinië, van Friesland tot Malesië.

Behalve vertaald zijn de *Rubáiyát* vanaf het vroege begin geparodieerd. De eerste parodist was niemand minder dan Rudyard Kipling (1886) en na hem zouden er tot aan de jaren dertig van de vorige eeuw nog ca. 75 volgen. Zo werd Omar gebruikt en misbruikt om gebeurtenissen en toestanden te hekelen danwel te verheerlijken: de drooglegging in de jaren twintig van de vorige eeuw in de Verenigde Staten, maar ook het gebruik van een goede sigaar, om paar onderwerpen te noemen.

Omslag A.M. Willis, The social Rubáiyát of a Bud, 1913

Van parodie en plagiaat is het maar een kleine stap naar reclame en commercie en ook op dit gebied heeft Omar talloze sporen nagelaten. Wijnen, restaurants en hotels werden naar Omar genoemd, motorboten, tafelzilver, cosmetica, rozen en tulpen werden op de markt gebracht met als merknaam 'Rubaiyat'. Uiteraard wordt ook aandacht besteed aan de invloed van de *Rubáiyát* in de beeldende kunst. Vele kunstenaars, illustratoren en musici, hebben zich laten inspireren. Onder hen vinden we gerenommeerde namen als Brangwyn, Dulac en Pogány. Eerder al hadden vooral Vedder en Morris hun stempel gedrukt op de boekversiering, zowel wat de illustratie betreft als de uiterlijke vormgeving. Ook Nederlandse kunstenaars lieten zich niet onbetuigd. Arondéus, Forrer, Werkman, Gerrits, Wielenga, Van de Berg hebben zich in hun kunstuitingen met Khayyám bezig gehouden.

Rode en witte wijn, geserveerd door het Kawaguchiko Lakeside Hotel

Damascenerroos 'Omar Khayyám'

Tenslotte wordt ook aandacht besteed aan de manier waarop literaire genootschappen in binnen- en buitenland met het fenomeen Khayyám omgingen. Er bestonden, en bestaan, Omar Khayyám Clubs in de VS, Engeland en bij ons in Nederland. We zien een aantal uitgaven die aantonen hoe gedreven en enthousiast men zich de afgelopen decennia door Omar heeft laten bezielen. **JC**

Rubaiyat - Omar Khayyám
naar Edward Fitzgerald

XI

Onder de hemel met wat brood tot spijs,
Wat wijn, een boek met verzen en een wijs –
Die jij voor mij zingt in de wildernis –
Maakt van een wildernis ons paradijs!

XIV

Ik heb mijn hart aan werelds stof verpand,
Dat vluchtig is of snel tot as verbrandt.
En zo het schittert, 't is van korte duur,
Als sneeuw in 't voorjaar op het warme land.

XXXVII

Kom, vul het glas, waarom herhalen dat de tijd
Als stoffig zand door onze vingers glijdt:
GISTEREN is dood, MORGEN nog niet geboren,
Waarom dan morren, als VANDAAG ons nog verblijdt!

XLVI

Is 't leven hier op aarde hemel, hel?
Het is alleen een magisch schimmenspel.
Wij spookfiguren dansen om de zon,
Als in een dolgedraaide caroussel.

XLIX

Dagen en nachten op het schaakbord van de tijd
Waar mensen lopers zijn, pion of koning in de strijd:
Ze worden heen en weer geschoven, mat gezet, geslagen,
En stuk voor stuk weer in de kist gevlijd.

L

De bal vraagt zich niet af waarheen hij gaat,
En volgt de richting die de speler slaat;
Maar Hij die u in 's levens speelveld bracht,
HIJ weet toch wel wat u te wachten staat!

LI

De hand die schrijft, glijdt rustig voort,
Door medelij noch scherts gestoord.
Geen zee van tranen lost iets op:
't Is onuitwisbaar, woord voor woord!

XXXIX

Hoe lang, hoe lang in eindeloze jacht
Naar steeds meer geld en steeds meer macht;
Beter een arme dwaas, verblijd door wijn
Dan hoogmoeds dwaasheid net te laat bedacht!

Vertaling van Henk J. Vinkers, 1990-1997

Thomas B. Mosher

pirate prince of publishers

In een eerdere aflevering van Omariana (nr. 1, 2000) is aandacht besteed aan de Roycroft-uitgaven van de Rubáiyát, aanvankelijk een privé-onderneming van Elbert Hubbard, die geleidelijk aan uitgroeide tot een meer commercieel georiënteerde onderneming. In dezelfde periode als Hubbard begon Thomas Bird Mosher (1852-1923) zijn activiteiten als drukker-uitgever. Evenals Hubbard was Mosher sterk beïnvloed door het werk en de ideeënwereld van William Morris. In tegenstelling tot Hubbard echter, die in eerste instantie naar een medium zocht om zijn eigen gedachtengoed uit te dragen en daarom maar zelf ging drukken en uitgeven, was het Mosher vooral te doen om de combinatie 'fine writing' en 'fine printing', om het werk van anderen dus, met name literair werk.

Na een carrière van mislukkingen, een echtscheiding en ander slecht fortuin, nam Mosher in 1889 een kantoorboekhandel annex uitgeverij over en begon hij zichzelf te bekwamen in typografie en druktechnieken. Hij bouwde een eigen netwerkje van drukkers, boekbinders en papier-leveranciers op. Moshers ambitie was het 'gewone' publiek te leren genieten van al het fraais en heerlijks dat de literatuur te bieden had. Zijn eerste publicatie, in 1891, was een heruitgave van *Modern Love* van George Mededith. Twee jaar later startte hij met een reeks uitgaven die hem beroemd maakte: *The Bibelot Series.* In deze

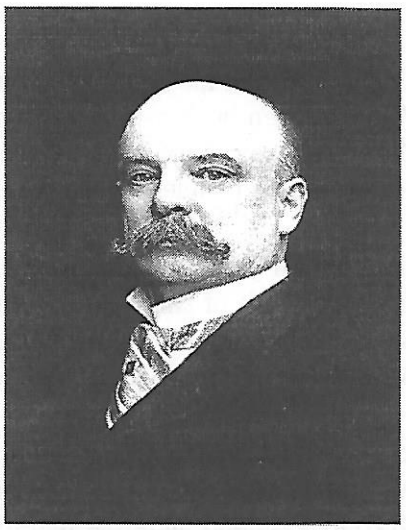

Thomas Bird Mosher

reeks van 240 maandelijkse afleveringen gaf hij allerlei literaire juweeltjes uit, waarbij hij zich vooral liet leiden door zijn opvattingen over typografie, boekversiering en vormgeving. Net als bij Hubbard was het een reactie op de slechte boekverzorging in die tijd. Mosher zocht naar een ideale combinatie van het juiste papier, letterkeuze en minimaal gebruik van grafische elementen. Minstens zo belangrijk was voor Mosher ook het morele motief: hij geloofde dat de literatuur een rol speelde in het ontdekken van de zin van het leven en van ieders persoonlijke levenstragedie.

De Bibelot-reeks was een succes, wat mede te danken was aan het feit dat hij er in slaagde zijn uitgaven betaalbaar te houden. In totaal gaf hij 730 titels uit in verschillende series en reeksen. Hij had een fijne neus voor de minder bekende literaire juweeltjes en gaf ze uit zonder zich te bekommeren om auteurs-rechten of toestemming van de auteur.

Dat moest wel tot problemen leiden. Al in 1895 werd hij beschuldigd van literaire piraterij, onder andere door Andrew Lang. Op een klacht van deze laatste reageerde Mosher op een hem kenmerkende wijze:

"I have to-day mailed you copies of my Old World' edition of your translation of 'Aucassin and Nicolete.' I have simply taken what I admired, and am, no doubt, no better than my brother pirates. If there was, as you assume, any discourtesy, I am sorry for it. I can assure you I should enjoy your work, though you cursed me with a twenty devil curse. But why not let your good humor prevail and scribe the forcible entry of mere inability to keep my hands off your

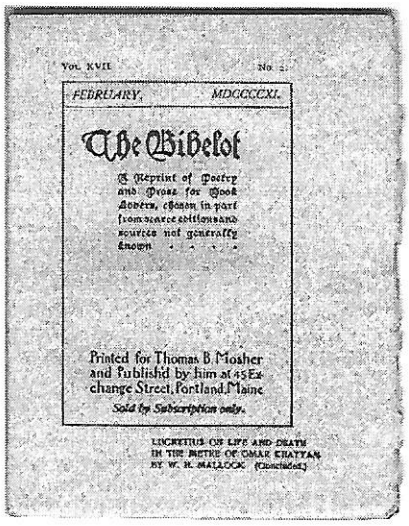

Vol. XVII No. 2

FEBRUARY, MDCCCXL

The Bibelot

A Reprint of Poetry and Prose for Book Lovers, chosen in part from scarce editions and sources not generally known

Printed for Thomas B. Mosher and Published by him at 45 Exchange Street, Portland, Maine

Sold by Subscription only.

LUCRETIUS ON LIFE AND DEATH IN THE METRE OF OMAR KHAYYAM BY W. H. MALLOCK (Concluded)

Omslag van een aflevering van The Bibelot

exquisite productions."

Niet iedereen nam aanstoot aan Moshers piraterij. Hij beperkte zich tot de Engelse literatuur en voor velen betekenden Moshers fraaie, verzorgde en betaalbare uitgaven een voet op Amerikaanse literaire bodem. Tenslotte was Mosher toch ook iemand met een verfijnde neus voor zaken doen. Zo was hij een van de eersten die hun titels uitbrachten in thematische series. De boekenliefhebber moest geprikkeld worden om de hele serie aan te schaffen. Vooral aan deze kant van de oceaan leverde men kritiek op deze commerciële aanpak. Het zou afbreuk doen aan het ideaal van de Arts and Craft-beweging, hetzelfde verwijt dat ook Hubbard trof.

Mosher gaf in totaal veertien verschillende reeksen uit, waaronder *The Bibelot Series*, *The Old World Series*, *The Vest Pocket Series*. Meestal was de oplage beperkt

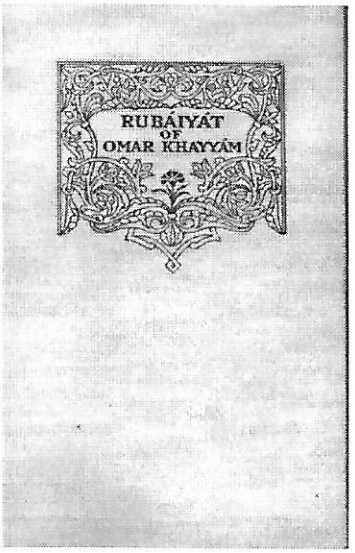

Omslag van FitzGeralds vertaling in The Old World Series, 1900

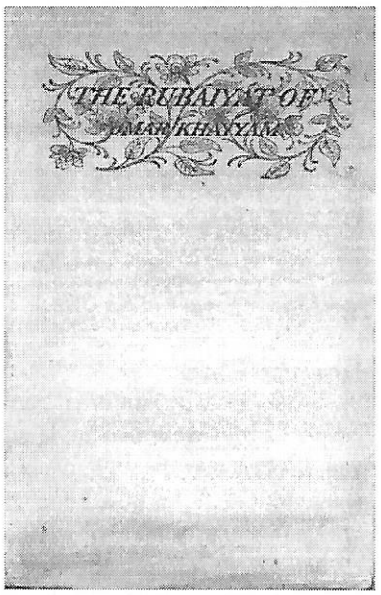

Omslag van McCarthy's vertaling in The Bibelot Series, 1896

hetgeen het exclusieve karakter natuurlijk sterk verhoogde.

Thomas Mosher was een vurig bewonderaar van de *Rubáiyát*, die hij liefst meer dan twintig keer uitgaf. Hij was lid van de Amerikaanse Omar Khayyám Club en verzorgde meer dan eens publicaties van en voor de club, waaronder de beroemde rede van John Hay: *In praise of Omar*.

De *Rubáiyát* verschenen bij Mosher voor het eerst in 1894 in een uitgave in de Bibelot-reeks, oplage 725 exemplaren waarvan vijfentwintig op Japans perkament. De uitgave bevatte de tekst van FitzGeralds eerste en vierde versie, aangevuld met kwatrijnen uit de tweede versie, en met een lijst van Engelse, Amerikaanse en overige edities van de *Rubáiyát*.

In dezelfde reeks verscheen in 1896 de proza-vertaling van Justin Huntly McCarthy, oplage 925 exemplaren waarvan 100 op Japans perkament. Ook van Frederick York Powell werd een vertaling uitgebracht in de Bibelot-reeks, november 1907.

In de *Old World Series* gaf Mosher de *Rubáiyát* nog eens tien keer uit, steeds in de vertaling van FitzGerald. In elke nieuwe druk werd de bibliografische lijst van Rubaiyat-edities uitgebreid. De uitgaafjes waren zeer fraai verzorgd en de luxe exemplaren op Japans perkament werden afgeleverd in een eenvoudige cassette en verpakt in een beschermend papier. Voor enkele van deze edities was een ontwerp gebruikt van Bruce Rogers,

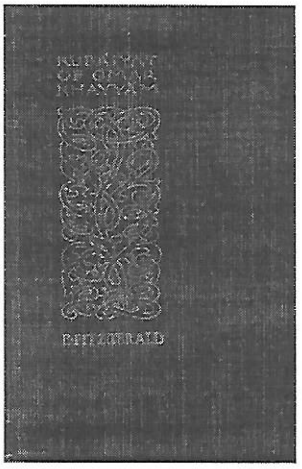

Omslag van Fitzgeralds vertaling in The Vest Pocket Series, 1900

een van de meest vooraanstaande boekverzorgers van die tijd.

Naast de *Old World Series* gaf

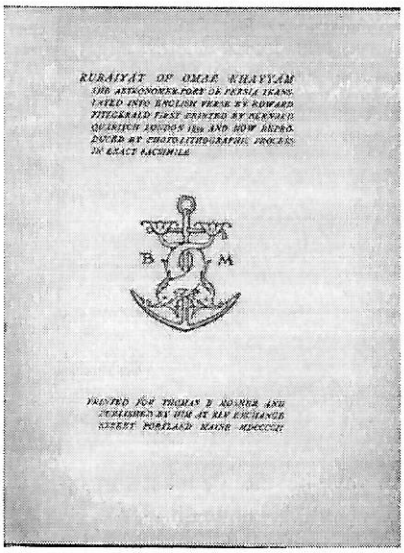

Mosher de *Vest Pocket Series* uit. De boekjes in deze reeks waren eenvoudiger, goedkoper en kleiner. Ze waren rond de eeuwwisseling enorm populair. In deze reeks vinden we acht Rubáiyát-edities, steeds met een verschillend omslag. Bovendien werd elke titel in deze reeks in vier verschillende uitvoeringen uitgebracht, variërend van papieren omslag tot zacht leren en perkamenten bandjes. Mosher beweerde dat hij van een van deze Rubáiyát-edities in één jaar tijd 18.500 exemplaren had verkocht. In tegenstelling tot de

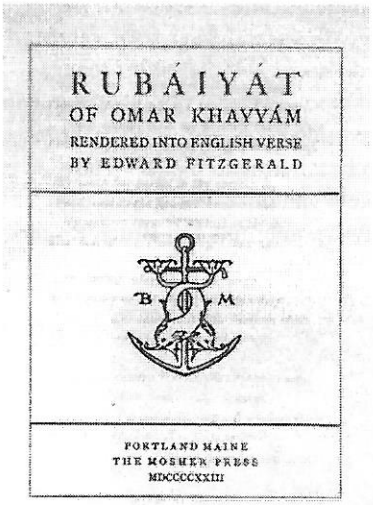

andere series waren de oplagen in deze reeks niet beperkt.

Maar daar bleef het niet bij. Buiten deze reeksen om produceerde Mosher nog een aantal bijzondere uitgaven. In 1902 bracht hij, in een oplage van 240 exemplaren, waarvan 40 op Japans perkament, een facsimile-uitgave uit van FitzGeralds eerste editie uit 1859, aangevuld met facsimile-afdrukken van de titelpagina's van de tweede, derde en vierde editie, en van enkele andere bijzondere edities.

In het jaar van zijn overlijden, 1923, drukte hij nog een uitgave van FitzGeralds derde versie op naam van Mr. en Mrs. Woods, bestemd voor privé-gebruik, in een oplage van 50 exemplaren op Japans perkament. Vermoedelijk zijn er meer van dit soort uitgaven 'op bestelling' gemaakt.

In 1907 tenslotte had Mosher nog een bibliografisch overzicht uitgegeven van Rubáiyát-edities, in een zeer beperkte oplage van vijfentwintig exemplaren, eveneens gedrukt op

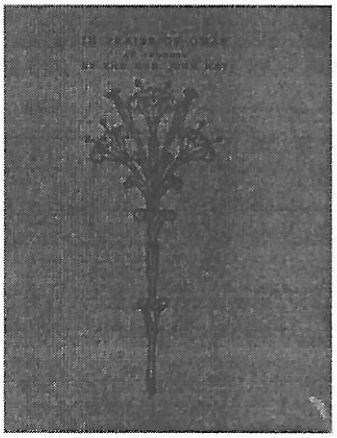

Japans perkament.

Mosher was inmiddels een gevierd uitgever die aan beide zijden van de oceaan vrienden had gemaakt, waaronder zelfs Andrew Lang, zijn vroegere tegenstrever. Hij werd gezien als een van de grondleggers van de productie van het betere boek, ondanks de kritiek op het commerciële karakter van zijn onderneming. Een gerenommeerd typograaf als Joseph Blumenthal prees Mosher als *"the first American to have established and sustained a program, over thirty-two years, of splendid literary output in consistently felicitous typographic form."*

Er zijn nogal wat publicaties over Mosher verschenen. Van recente datum is de studie cq. bibliografie van Philip R. Bishop: *Thomas Bird Mosher - Pirate Prince of Publishers. A Comprehensive Bibliography & Source Guide to The Mosher Books Reflecting England's National Literature & Design. Newcastle, Delaware: Oak Knoll Press; London: The British Library, 1998. xvi, 536 pp. 1998. xvi, 536 pp.*

Ook op internet is voldoende informatie over Mosher en zijn werk te vinden. Philip Bishop onderhoudt een site waarop het artikel te vinden is dat voor deze bijdrage is gebruikt: *Thomas Bird Mosher, 1852 - 1923: Passionate Pirate and Prince of Publishers. (http://www.millersv.edu/~mosher/biography/BIBLIO_article.html)* **JC**

Titelpagina van Moshers facsimile-editie, 1902

Omslag van John Hay's In praise of Omar, Mosher, 1898

Titelpagina van de privé-editie voor Mr. en Mrs. Woods, 1902